

DÖVLƏT TƏRƏFİNDƏN KƏND TƏSƏRRÜFATINA AYRILMIŞ GÜZƏŞTLİ KREDİTLƏR VƏ DİGƏR DƏSTƏKVERİCİ TƏDBİRLƏRİN QIYMƏTLƏNDİRİLMƏSİ

Ələkbərova Ləman Rafail qızı ¹

XÜLASƏ

Tədqiqatın məqsədi: Dövlət tərəfindən ayrılmış güzəştli kreditlər və digər dəstəkverici tədbirlərin kənd təsərrüfatı sektorundakı təsirlərinin qiymətləndirilməsi

Tədqiqatın metodologiyası: Bu məqalə kənd təsərrüfatına dövlət yardımı ilə bağlı müzakirələrin nəzəri əsaslarını araşdırır və bu sahədə təcrübələr qiymətləndirir.

Tədqiqatın tətbiqi əhəmiyyəti: Dövlət və kənd təsərrüfatı müəssisələri arasındakı dəstəkverici əlaqənin anlaşılması, Dövlətin aqrar sektorun dayanıqlı inkişafına verdiyi əhəmiyyətin anlaşılmasına kömək edə bilər.

Tədqiqatın nəticələri: Dövlətin və onun həyata keçirdiyi dəstək verici tədbirlər kənd təsərrüfatının dayanıqlı və uzun müddətli inkişafına əhəmiyyətli dərəcədə təsir göstərməkdədir.

Tədqiqatın elmi yeniliyi: Aqrar sektora güzəştli kreditlərin verilməsi təcrübəsi dövlət dəstəyinin digər formaları ilə birlikdə global kənd təsərrüfatı sisteminin mühüm tərkib hissəsinə çevrilir. Azərbaycanın kənd təsərrüfatına dövlət yardım proqramları, xüsusilə də kreditlər hərtərəfli araşdırılmış və onların effektivliyi bir sıra ölçülərdən istifadə etməklə qiymətləndirilmişdir.

Açar sözlər: Kənd təsərrüfatı, dövlət, kreditlər, müəssisə, Mərkəzi bank,

Giriş. Azərbaycan Respublikası ölkə iqtisadiyyatının, xüsusən də real sektorun maliyyələşdirməyə əlçatanlığını artırmaq üçün hələ də çalışır. Dövlət son illərdə əsasən kənd təsərrüfatının inkişaf perspektivlərini nəzərə alaraq, innovativ siyasət həyata keçirməkdədir. Bu baxımdan kənd təsərrüfatına ayrılmış güzəştli kreditlər və digər dəstəkverici tədbirlərin əhəmiyyəti böyükdür. Və hökumətlə bu baxımdan təşviq edici siyasətlər həyata keçirtməkdədirlər.

Buda, bankların digər kreditlərə, eləcə də fondlardan hər hansı birinin zəmanət verdiyi kənd təsərrüfatı kreditlərinə marağını artıracaq; kənd təsərrüfatı kreditləri üzrə kredit inzibətçiliyi, monitorinqi, anderrayting və restrukturizasiyası üçün xüsusi prosedurlar müəyyən edilir. Bu növ kreditlər üçün borcalanın ödəmə qabiliyyətinin (kənd təsərrüfatı sığortası) qiymətləndirilməsi üçün əlavə meyarlar və kredit faylı üzrə əlavə sənədləşmə, habelə restrukturizasiya olunmuş kənd təsərrüfatı kreditləri üçün kateqoriyalara dair tələblər müəyyən edilmişdir.

Kənd təsərrüfatı kreditlərinin maliyyələşdirilməsinə dair tələblərin bankın kredit risklərinin idarə edilməsi siyasətində əhatə olunması, bu kreditlərin monitorinqi, təsərrüfat subyektinin fəaliyyət dövrünün və mövsümi xüsusiyyətlərinin uçotunun aparılmasına dair tələblər bu kredit inzibətçiliyi krediti üzrə ödəniş cədvəlində müəyyən edilir.

Gözlənilir ki, dövlət tərəfindən qəbul edilmiş dəyişikliklər bankları kənd təsərrüfatı sənayesinin kreditləşdirilməsində aqressiv şəkildə məşğul olmağa sövq edəcək. Buna görə də, kənd təsərrüfatı sektorunda mikro, kiçik və orta biznes sahibləri üçün mövcud olan maliyyə resurslarının artırılması həm maliyyə inklüzivliyinə, həm də iqtisadi dayanıqlığa böyük müsbət təsir göstərəcək.

Bu baxımdan kənd təsərrüfatının yüksək gəlir gətirən sahəyə çevrilməsi bu kreditlərin məqsədlərinə çatması üçün olduqca labüd bir haldır.

Kənd təsərrüfatına dövlət tərəfindən subsidiyalar kənd təsərrüfatı məhsullarının istehsalı ilə bağlı xərclərə nəzarət etmək, fermerlərin gəlirliliyini artırmaq, ərzaq qiymətlərini saxlamaq və lazım gəldikdə ərzaq istehsalını təşviq etmək məqsədi daşıyır (Fikrətzadə, 2020).

Konkret olaraq, dövlət və investisiya banklarının fəaliyyəti ilə irimiqyaslı aqrar investisiya layihələrinin həyata keçirilməsi, bir çox fəaliyyət sahələrinin integrasiyasını şərtləndirən aqrar holding müəssisələrinin maliyyələşdirilməsilə, kənd infrastrukturunun bərpası mümkün olur.

¹Ələkbərova Ləman Rafail qızı, doktorant, BDU/ İqtisadiyyat Kafedrası, e-mail: Lemanelekberova85@gmail.com

Material və metodlar. Azərbaycanda dövlət tərəfindən kənd təsərrüfatına ayrılmış güzəştli kreditlər və digər dəstəkverici tədbirlərin qiymətləndirilməsi məqsədilə bu araşdırmaya başlanılmışdır. Buradakı material dəsti əsasən Azərbaycan Respublikasının Mərkəzi Bankı illik hesabatlarından, Azərbaycan Respublikası Dövlət Statistika Komitəsinin “Azərbaycan - faktlar və rəqəmlər 2023” nəşrindən, Azərbaycan Respublikası Kənd Təsərrüfatı Nazirliyi tabeliyində Aqrar Tədqiqatlar Mərkəzinin “Kənd təsərrüfatının iqtisadiyyatı” elmi-praktiki jurnalından, mövzu ilə bağlı yerli və xarici nəşrlər və məqalələrdən, hesabatlardan ibarətdir.

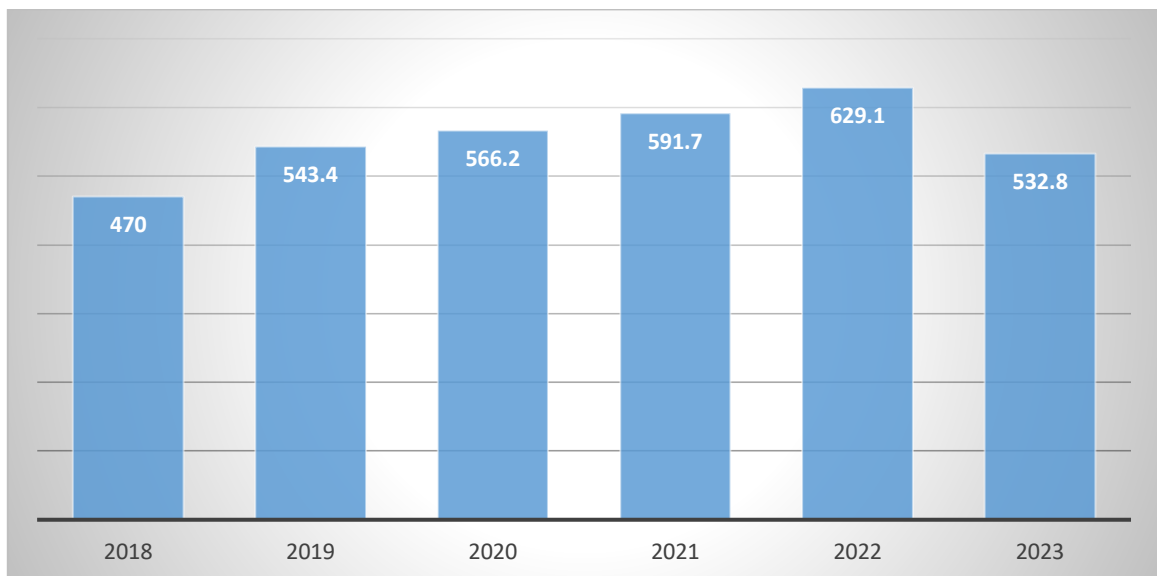
Araşdırmada yuxarıda göstərilən məlumat dəstləri üzərində müşahidə və müqayisə metodları istifadə edilərək, mövzu ilə bağlı informasiyalar toplanmış, daha sonra bu məlumatlar analiz metodunun köməyi ilə mövzu daha dərinlən təhlil edilmişdir. Bu metodlar əsasında alınan nəticələr çərçivəsində dövlət dəstəyinin aqrar sektordakı əhəmiyyəti ortaya çıxmışdır.

Nəticələr və müzakirə. Müəyyən şərtlərlə güzəştli kreditlərin verilməsi zərurəti kənd təsərrüfatı sektorunun digər iqtisadi sektorlara nisbətən özünəməxsus xüsusiyyətlərindən və ölkənin əsas inkişaf prioritetlərindən biri olmasından irəli gəlir. Kənd təsərrüfatı və kənd təsərrüfatı məhsulları bazarı müəyyən unikal xüsusiyyətlərə malikdir ki, bu da xüsusi kredit mexanizminin tətbiqi üçün əsas əsasdır. Onun mövsümliliyi və bir qədər uzun istehsal dövrü bu özəlliyn ifadə olunduğu əsas üsullardır (Əkbərov, 2019).

Qrafik 1 də 2018-2023 cü illər üzrə kənd təsərrüfatı, meşə təsərrüfatı və balıqçılıq sektorundakı kredit qoyuluşları göstərilmişdir. Burdakı ən yüksək göstərici 2022-ci illərdə görülmüşdür. Və 2023-cü ilə kimi artım tempi müşahidə edilmişdir. 2022-ci ildə kənd təsərrüfatında yüksək göstəricilər müşahidə edilmişdir.

Qrafik 1

2018-2023-cü illər üzrə Kənd təsərrüfatı sahəsi üzrə kredit qoyuluşları (mln manat)

Mənbə: Azərbaycan Respublikasının Mərkəzi Bankı

Müasir kənd təsərrüfatı banklarının əksəriyyəti adətən kreditin qaytarılmaması, faiz dərəcəsi riski, likvidlik riski və digər təhlükələr kimi müəyyən edilən kredit riski ilə məşğul olur. Fermerlərin likvid aktivləri olmadığından və müəyyən hallarda kənd təsərrüfatı biznesi təşkilatında müvafiq girov maddələri olmadığından banklar ya kredit verə bilmirlər, ya da nəticədə onların kredit riski kəskin şəkildə yüksəlir (Rüstəmov, 2006). Burada dövlətin verdiyi zəmanətlər və dəstəkverici tədbirlər ön plana çıxır.

Cədvəl 1 də 2018-2023- cü illər arasında kənd təsərrüfatı, meşə təsərrüfatı və balıqçılıq sektorunda fəaliyyət göstərən hüquqi şəxslərə verilən kreditlər göstərilmişdir. Bu göstəricilər cədvəl 1 ilə paralellik göstərməkdədir. Yəni illər üzrə artımlar müvafiq gedir. Cədvəl 1 də görüldüyü kimi özəl müəssisələrə verilən kreditlər maksimum səviyyədədir. Burada həmçinin xarici valyuta ilə verilmiş kreditlər qısamüddətli dövrdə yüksək, uzunmüddətli dövrdə isə azdır. Bunun əsas səbəbi uzunmüddətli dövrdə xarici valyutanın yerli valyutata qarşı məzənnəsinin bilinmədiyindən, dövlətin və özəl müəssisələrin zərər etməməsidir.

Cədvəl 1

Kənd təsərrüfatı sektorunda fəaliyyət göstərən hüquqi şəxslərə verilən kreditlər 2018-2023-cü il dekabr (milyon manat)

	2018	2019	2020	2021	2022	2023
Cəmi kredit qoyuluşu	423.4	485.1	531.3	563.2	583.7	487.1
-dövlət mülkiyyətində müəssisələrə	0.0	0.2	0.2	0.0	1.4	16.8
- özəl müəssisələrə	423.4	484.9	531.1	563.2	582.3	470.3
Qısamüddətli kreditlər	17.8	16.6	36.5	34.9	118.8	59.3
-dövlət mülkiyyətində müəssisələrə	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0
- özəl müəssisələrə	17.8	16.6	36.5	34.9	118.8	59.3
manatla	4.9	6.1	26.1	24.7	106.8	45.6
- dövlət mülkiyyətində müəssisələrə	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0
- özəl müəssisələrə	4.9	6.1	26.1	24.7	106.8	45.6
xarici valyuta ilə	12.9	10.5	10.4	10.2	12.0	13.7
- dövlət mülkiyyətində müəssisələrə	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0
- özəl müəssisələrə	12.9	10.5	10.4	10.2	12.0	13.7
Uzunmüddətli kreditlər	405.6	468.5	494.7	528.3	464.9	427.8
- dövlət mülkiyyətində müəssisələrə	0.0	0.2	0.2	0.0	1.4	16.8
- özəl müəssisələrə	405.6	468.3	494.6	528.3	463.5	411.1
manatla	331.3	352.1	380.5	396.6	337.4	295.0
- dövlət mülkiyyətində müəssisələrə	0.0	0.2	0.2	0.0	1.4	1.7
- özəl müəssisələrə	331.3	351.9	380.3	396.6	336.1	293.3
xarici valyuta ilə	74.3	116.4	114.3	131.7	127.4	132.8
- dövlət mülkiyyətində müəssisələrə	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	15.1
- özəl müəssisələrə	74.3	116.4	114.3	131.7	127.4	117.7

Mənbə: Azərbaycan Respublikasının Mərkəzi Bankı

Həmçinin “2022-2026-cı illərdə Azərbaycan Respublikasının Sosial-İqtisadi İnkişaf Strategiyası” çərçivəsi Mərkəzi Bankın əsas sektorlara, o cümlədən kiçik və orta sahibkarlığın inkişafı və maliyyə inklüzivliyinin genişləndirilməsinə dair kompleks siyasət həyata keçirməsinə rəhbərlik edir.

Müşahidə edilmişdir ki, bankların kredit portfelinin genişlənməsinə ölkənin davamlı iqtisadi inkişafı təsir göstərir. 2023-cü ilin əvvəlində biznes kreditləri portfeli isə 8,9% yüksəlmişdir, bunun 13 %-ni kənd təsərrüfatı kreditləri təşkil edib. 31 avqust 2023-cü il tarixinə kənd təsərrüfatı sektoruna bank kreditləri bütün biznes portfelinin 12,5 faizini və ya 1,5 milyard manatını təşkil edib.

Ölkənin kənd təsərrüfatının artımını istiqamətləndirmək üçün həyata keçirilən mürəkkəb siyasətlər kənd təsərrüfatı sektoruna bank kreditləşməsi ilə bağlı risklərin azaldılmasına və kənd təsərrüfatının bank maliyyələşdirilməsi üçün yeni imkanların yaradılmasına təkan verdi.

Kənd təsərrüfatının kreditləşməsinə tənzimləyən tənzimləyici struktura “kənd təsərrüfatı krediti” anlayışı, eləcə də borcalan tələbləri daxildir. “Kənd təsərrüfatı krediti” termini kənd təsərrüfatının inkişafı, istehsal avadanlıqlarının əldə edilməsi və kənd təsərrüfatı məhsullarının istehsalı ilə bağlı xərclərin maliyyələşdirilməsi ilə bağlı təşəbbüslərə verilən kreditlərə aiddir. İstehsalçı kimi deyil, yalnız emal edən və ticarət edənlərə verilən kreditlər kənd təsərrüfatı kreditləri əvəzinə adi kommersiya kreditləri kimi təsnif edilməkdədir..

Kənd təsərrüfatı üçün kreditlər üçün müəyyən edilmiş kapital meyarları var. Ailə kəndli təsərrüfatlarına verilən kənd təsərrüfatı kreditləri üzrə risk qrupu 100%, mikro sahibkarlara milli valyutada verilən kənd təsərrüfatı kreditləri üzrə risk qrupu isə 75% təşkil edir. Kənd təsərrüfatı üçün orta və kiçik sahibkarlara verilən kreditlər cari 50% risk kateqoriyasında saxlanılıb. Buna baxmayaraq, dövlət tərəfindən yaradılmış vəsaitlərin tam zamanətli və bank krediti öhdəliklərinin yerinə yetirilməsini təmin edən hissəsi 20% risk kateqoriyasına düşür (Fed.az 2023).

Cədvəl 2

2018-2022ci illər üzrə Kənd təsərrüfatı müəssisələrinin əsas iqtisadi göstəriciləri

Göstəricilər	2018	2019	2020	2021	2022
Mənfəət, min manat	116506	120622	132835	201836	319498
Zərər, min manat	19587	27926	28820	30638	9486
Ümumi mənfəət, min manat	96918	92696	104016	171197	310012
Satışdan əldə edilən gəlir, min manat	558807	622035	637351	794863	1104580
Bitkiçilikdə mənfəət (zərər (-), min manat	56577	68795	69321	127159	170174
Heyvandarlıqda mənfəət (zərər (-), min manat	19048	10481	27180	32557	113751
Kənd təsərrüfatının ümumi məhsulu, (faktiki satış qiym. ilə), min manat	384958	615203	814426	988366	1172861

Mənbə: Azərbaycan Respublikası Dövlət Statistika komitəsi

Cədvəl 2 də 2018-2022 ci illər üzrə kənd təsərrüfatı müəssisələrinin əsas iqtisadi göstəriciləri göstərilmişdir. 2022-ci ildə dövlət tərəfindən aqrar sektorda verilən güzəştli kreditlərin artması ilə bərabər gəlirdəki kəskin artımı görə bilərik. Qrafik 1 də kredit qoyuluşlarının 2018-2023 cü illər üzrə göstəriciləri nəzərə alsaq 2022-ci ildəki artımın səbəbini anlamaq mümkündür.

Kənd təsərrüfatı üçün yuxarıda qeyd olunan ilkin şərtlərlə yanaşı, maliyyələşdirməni və real sektorun davamlı artımını gücləndirmək üçün digər qanunvericilik dəyişiklikləri də həyata keçirilmişdir. Nəticədə tam təminatlı kreditlər bankları irimiqyaslı layihələri maliyyələşdirməyə həvəsləndirmək üçün müəyyən tələblərə cavab verən kreditlərdir.

Bu kreditlər üzrə faiz ödənişlərinin dövriliyinin müvafiq layihə müddətlərinə uyğun olduğu müəyyən edilmişdir. Bu dəyişikliklər layihənin maliyyələşdirilməsi kreditləri üçün ehtiyat yükünə

düzəlişlərin edilməsi, eləcə də bu kreditlərin təminatlı kredit konsentrasiyası limitindən çıxarılması ilə nəticələnməkdir.

Yekun nəticə. Ölkənin kənd təsərrüfatı islahatları bu sektorda bazar şəraitini yaxşılaşdırdı və bu, kommersiya fəaliyyətinin artmasına səbəb oldu. Bunu həm bu sənayedə çalışan işçilərin sayının, həm də ona yatırılan pulun ümumi həcmi artırması göstərir. Respublikamızda yerli istehsalın yüksəldilməsi və məhsulların rəqabət qabiliyyətinin yüksəlməsi nəticəsində ölkənin ərzaq məhsulları ilə özünü təminat etmə dərəcəsi yüksəlmişdir.

Bu sahənin maliyyələşdirilməsi sahəsində aparılan təhlillər onu deməyə əsas verir ki, dövlət tərəfindən ayrılan güzəştli kreditlərin və dəstəkverici tədbirlər öz nəticəsini verməkdədir. Həmçinin kənd təsərrüfatında kreditləşmə funksiyasını yerinə yetirən xüsusi kredit təşkilatları olan aqrar bankların yaradılmasına ehtiyac var.

Kənd təsərrüfatı məhsulları bazarının inkişafı və ixrac potensialının gücləndirilməsi zərurəti ilə bağlı bu nəzəriyyələr belə qənaətə gəlməyə əsas verir ki, kənd təsərrüfatı ölkə iqtisadiyyatının spesifik sahələrindən biri olduğundan, bu sahənin özünəməxsus xüsusiyyətlərini nəzərə almaq lazımdır.

Dövlət Mərkəzi Bank vasitəsilə kənd təsərrüfatı sektorunu ayrılan güzəştli kreditlər çərçivəsində bu sektorun unikal təbii xüsusiyyətlərini diqqətlə nəzərdən keçirir. Dövlətin konkret güzəştlər etməsi və bu institutların formalaşması üçün ilkin şərtlərin müəyyən edilməsi də mühüm mülahizələrə daxildir.

Dövlət tərəfindən həyata keçirilən dəstəkverici tədbirlər illər üzrə göstəricilər nəzərə alındıqda öz məqsədinə çatmaqdadır. Lakin bu kreditlər ayrılarkən xüsusi diqqət tələb etməkdədir. Bu sahə üzrə davamlı və dayanıqlı lahiyələr dövlət tərəfindən dəstəklənməlidir. Bu baxımdan uzunmüddətli kreditlərin verilməsi olduqca əhəmiyyətlidir.

ƏDƏBİYYAT SİYAHISI

- 1) Azərbaycan Respublikasının Mərkəzi Bankı
- 2) Azərbaycan Dövlət Statistika Komitəsi
- 3) Əkbərov Elburus (2019) Kənd Təsərrüfatı Məhsulları Bazarının İnkişafı Və İxrac Potensialının Artırılması Məsələləri, ResearchGate
https://www.researchgate.net/publication/339000295_KND_TSRRUFATI_MHSULLARI_BAZA_RININ_INKISAFI_V_IXRAC_POTENSIALININ_ARTIRILMASI_MSLLR
- 4) Fikrətzadə Firdovsi (2020) Azərbaycanda Kənd Təsərrüfatına Ayrılan Subsidiyaların Effektivliyinin Qiymətləndirilməsi, Aqrar Tədqiqatlar Mərkəzi “Kənd təsərrüfatının iqtisadiyyatı” elmi-praktiki jurnalı <https://agroeconomics.az/az/article/13/azerbaycanda-kend-teserrufatina-ayrilan-subsidiyal/>
- 5) Rüstəmov, R.M. (2006) Aqrar sahədə davamlı inkişafın formalaşması məsələləri, Azərbaycan Aqrar Elmi, № 2, s. 182-186
- 6) <https://fed.az/az/maliyye/merkezi-bank-kend-teserrufati-kreditleri-ve-diger-meseleler-ile-bagli-aktlarda-deyi%CC%87si%CC%87kli%CC%87kler-etdi%CC%87-178930>

EVALUATION OF PREFERENTIAL LOANS AND OTHER SUPPORTING MEASURES ALLOCATED TO AGRICULTURE BY THE STATE. SUMMARY

Purpose of the study: Assessment of the effects of concessional loans allocated by the state and other supporting measures in the agricultural sector

Research methodology: This article examines the theoretical foundations of the debate on state aid to agriculture and evaluates practices in this area.

Applied significance of the study: Understanding the supportive relationship between the State and agricultural enterprises can help to understand the importance of the State to the sustainable development of the agricultural sector.

Research results: The state and its supporting measures have a significant impact on the sustainable and long-term development of agriculture.

Scientific novelty of the study: The practice of granting concessional loans to the agricultural sector is becoming an important component of the global agricultural system along with other forms of state support. Azerbaijan's state aid programs for agriculture, especially loans, have been comprehensively investigated and their effectiveness has been evaluated using a number of measures.

Keywords: Agriculture, state, loans, enterprise, Central bank,

ОЦЕНКА ЛЬГОТНЫХ КРЕДИТОВ И ДРУГИХ МЕР ПОДДЕРЖКИ, ВЫДЕЛЯЕМЫХ ГОСУДАРСТВОМ СЕЛЬСКОМУ ХОЗЯЙСТВУ. РЕЗЮМЕ

Цель исследования: Оценка эффекта льготных кредитов, выделяемых государством, и других мер поддержки в аграрном секторе.

Методология исследования: В статье рассматриваются теоретические основы дискуссии о государственной помощи сельскому хозяйству и оценивается практика в этой области.

Прикладное значение исследования: Понимание поддерживающих отношений между государством и сельскохозяйственными предприятиями может помочь понять важность государства для устойчивого развития сельскохозяйственного сектора.

Результаты исследования: Государство и меры его поддержки оказывают существенное влияние на устойчивое и долгосрочное развитие сельского хозяйства.

Научная новизна исследования: Практика предоставления льготных кредитов аграрному сектору становится важной составляющей мировой аграрной системы наряду с другими формами государственной поддержки. Программы государственной помощи сельскому хозяйству Азербайджана, особенно кредиты, были всесторонне исследованы, и их эффективность оценена с использованием ряда показателей.

Ключевые слова: Сельское хозяйство, государс